

“DIE DOOR DE EEUWIGE GEEST...”

Enkele opmerkingen over de aandacht voor het werk van de Geest en kruistheologie

C. van der Kooi

Abstract

This article deals with the new theological interest for the Holy Spirit. This reorientation has not been brought about through new Scriptural analysis, but through the calling upon the Spirit and the gifts of the Spirit as found in certain segments of the Christian faith community. Its dogmatics are challenged by certain practices of believing and causes a return back to Scripture. In the Gospel according to John and the Acts of the Apostles, a sharp differentiation is made between the sending of the Spirit and the sending of the Son, whereby the former is broader in scope than the latter. The Spirit is the power through which Father and Son give themselves to each other, turn towards the other, and serve each other. Where Christ arrives in the name of the Father, life becomes animated. In the Spirit, God gives people His life giving presence. The Spirit pours out life and relation with the source of life. Restitution of relations takes place. Through the appearance of Jesus we may know of a standard that can make us aware of the manifestations of God's life giving presence in place and time.

Inleiding

De laatste twintig jaar voltrekt zich in kerken en in de theologie wat ik maar noem een pneumatologische heroriëntatie. Dat wil zeggen dat de betekenis van de Geest in het christelijk geloof opnieuw aan de orde wordt gesteld en dat de pneumatologie een meer opvallende of centrale rol wordt toegekend. In enkele gevallen heeft dit ertoe geleid dat er concepten van theologie werden voorgesteld, waarin de pneumatologie de noemer werd van *alle* theologische themata of loci. In dat geval zouden we kunnen spreken van een pneuma-theologie. Een goed voorbeeld van een dergelijke theologie vinden we bij P. Tillich, bij H. Küng en zijn leerlingen en in ons land heeft G.J.D. Dingemans zijn boek *De stem van de Roepende* expliciet als ondertitel meegegeven: *Een pneumatheologie*.¹ Het grote voorbeeld van een pneumatheologie van grote stijl en allure is natuurlijk Schleiermacher. De aanwezigheid van God in de wereld heeft als basis de dynamische activiteit van Gods Geest, die in de gestalte van een levend godsbesef allereerst Jezus, de

1 G.D.J. Dingemans, *De stem van de roepende. Pneumatheologie*, Kampen 2001².

gemeente en uiteindelijk alle mensen wil bewonen en bezielen.²

In deze bijdrage zal ik me aan een omvattende pneumatologische heroriëntatie niet wagen maar me tot enkele aspecten moeten beperken. Het is dan zinvol maar heel eenvoudig te beginnen bij de waarneming dat er ook in de gereformeerde wereld binnen kerken en gemeentes op nieuwe wijze aandacht is voor het werk van de Geest en dat dit op theologisch niveau tot een levendig debat heeft geleid dat wellicht nog maar aan het begin staat.³

Aandacht voor het werk van de Geest was er altijd al. We hoeven maar te denken aan Calvijn en diens fascinatie voor het werk van Gods Geest in de wereld, in de geschiedenis en tenslotte ook in de personen. We kunnen ook denken aan de aandacht voor de geloofsweg van de mens in het gereformeerd piëtisme. De vragen rondom de ‘ordo salutis’ vallen ontegenzeggelijk binnen de pneumatologie. Tegelijkertijd is het duidelijk dat deze aandacht voor de Geest zich met name beperkte tot de rol van de Geest in bekering en wedergeboorte en in mindere mate in de heiliging. De klemtoon lag van oudsher meestal bij de wederbarende rol van de heilige Geest. De Geest was degene die ons verbindt met Christus en zo ons deelachtig maakt met de vruchten van het lijden, sterven en opstaan van Christus. De huidige aandacht voor het werk van de Geest in de kerk en in vernieuwingsbewegingen gaat verder. Er wordt thans explicieter gevraagd naar de vruchten en de gaven van de Geest. Op de agenda van kerk en theologie staat de vraag naar de verhouding van enerzijds een theologie waar het kruis van Christus centraal staat en anderzijds een theologie die daarnaast ook aandacht wil geven aan de vruchten en gaven van de Geest.

Traditioneel staat in de gereformeerde theologie de pneumatologie in dienst van de christologie. De christologie of preciezer de reflectie op de persoon en het werk van Christus is in de gereformeerde theologie het middenstuk dat de pneumatologie domi-

2 Vgl bijv. F. Schleiermacher, *Der Christliche Glaube* (1832) (Hrsg. von M. Redeker) Berlin 1960⁷, Bd. II, 26: “...so ist auch umgekehrt die Erscheinung Christi selbst anzusehen als Erhaltung, nämlich der von Anbeginn der menschlichen Natur eingepflanzten und sich forwährend entwickelnden Empfänglichkeit der menschlichen Natur, eine solche schlechthinige Kräftigkeit des Gottesbewusstseins in sich aufzunehmen.”

3 Uit de aanzwellende vloed aan literatuur noem ik slechts enkele voorbeelden van theologische bezinning. Allereerst de voorzichtige en bezonnen reflecties van J. Veenhof over de charismatische vernieuwing in de protestantse wereld, nu toegankelijk gemaakt in de verzamelbundel J. Veenhof, *Vrij Gereformeerd*, (Verzamelde artikelen bezorgd door Dirk van Keulen, Kees van der Kooi, Aad van Egmond en Martien Brinkman), Kampen 2005, 214-310. Vervolgens noem ik C. Graafland die meer en meer een geestelijke en theologische vernieuwing in deze richting zocht, bijv. in C. Graafland, *Gereformeerden op zoek naar God. Godsverduistering in het licht van de gereformeerde spiritualiteit*, Kampen 1990⁴. Zie ook de meer recentere discussie in H. ten Brinke/J.W. Maris e.a., *Meer dan genoeg. Het verlangen naar meer van de Geest*, Barneveld 2004³, en A. Baars/G.C. den Hertog, *Charis*, (Theologische opstellen aangeboden aan prof.dr. J.W. Maris bij zijn afscheid als hoogleraar aan de Theologische Universiteit te Apeldoorn), Heerenveen 2008.

neert. In termen van triniteitstheologie uitgedrukt: Christus als de Heiland der wereld staat in het midden. Het geloof richt zich op Christus als gezondene door de Vader en de weldaden die in Hem worden geschonken. Ten opzichte van de Vader en de Zoon is de identiteit van de Geest het minst uitgesproken. De Geest vraagt geen aandacht voor zichzelf, maar is dienend ten opzichte van het werk van de Vader en de Zoon. Men zou zich zelfs kunnen afvragen of de westerse theologie in de lijn van Augustinus theologisch gezien feitelijk niet eerder heeft geleefd met een biniteit dan met een triniteit. De eigenheid van de Geest is lange tijd het minst duidelijk.

Vanuit dogmenhistorisch oogpunt bezien is het al typerend en leerzaam om vast te stellen, dat het debat over de rol van de Geest pas vrij laat tot ontwikkeling is gekomen. De kerk kent geen leer van het trinitarisch wezen van God vóór de derde eeuw. Voor de hedendaagse systematisch-theologische reflectie op de pneumatologie is dit van belang. De gegevens over de Geest in de bijbel zijn te divers en te dispaaraat, dan dat we hierover alleen op grond van bijbelgegevens een omvattend beeld zouden kunnen ontwerpen. Het huidige gesprek over de verhouding van christologie en pneumatologie is dan ook niet ingegeven door nieuwe bijbelstudie, maar door de manier waarop in sommige delen van de christelijke geloofsgemeenschap een beroep gedaan wordt op de Geest en diens gaven. Bepaalde charismatische praktijken van geloven en handelen prikkelen de behoefte om opnieuw te vragen naar de manier waarop het werk van Christus zich verhoudt met het werk van de Geest. De leerstellige ontwikkelingen laten daarmee overigens goed zien hoe dogmatische reflectie in de kerk verloopt. De dogmatiek wordt uitgedaagd door bepaalde praktijken van geloven en vraagt daarom weer opnieuw terug naar de Schrift. De vrucht van het hernieuwde lezen en het debat over het betreffende onderwerp resulteert na verloop van tijd in een bijstelling of diversificatie van de in de kerk aanvaarde leer. In dat licht bezien is het debat over charismatische vernieuwing dat momenteel in gereformeerde kring wordt gevoerd, ronduit spannend te noemen. Het is nog lang niet uitgekristalliseerd wat het uiteindelijk resultaat voor de gereformeerde of presbyteriaanse theologie zal zijn.⁴

De aandacht voor het werk van de Geest lijkt zich te concentreren op de vraag naar de gaven en werkingen van de Geest in het heden en dan nog specifiek op die gaven en werkingen die een min of meer spectaculair karakter hebben. Concreet is aan de orde: wat moeten we met de vraag naar tongentaal, genezingen, bevrijding, uitdrijving van boze machten, uitingen van profetie? Een eerste systematisch-theologische taak op dit gebied is een descriptieve: Wat gebeurt er met het beroep op de Geest? Daaraan koppelt zich een normatieve en exploratieve vraag: Wat is de relatie van deze werkingen of praktijken met het werk van Christus? De dogmatische bezinning heeft uiterst praktische

4 Als schoolvoorbeeld van nauwkeurig debat noem ik het congres 'Levend water' dat op 17 en 18 maart 2006 aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) te Kampen gevoerd werd. Zie E.A. de Boer (red.), *Levend water. Gereformeerd debat over charismatische vernieuwing*, Barneveld 2007.

consequenties: Wat kan wel gezegd worden, wat kan niet gezegd, gevraagd of gebeden worden? Aan de normatieve vraag koppelt zich een exploratieve functie van de leer. Wat mogen we eigenlijk verwachten van de Geest van Christus? Waar mogen we naar uit-zien? Het is duidelijk dat dit exploratieve sterk gekoppeld is aan de normatieve taak van de dogmatiek, maar er niet mee samenvalt. Als van Christus gezegd mag worden dat hij in zijn kruisdood Gods oordeel over de zonde heeft gedragen en onze schuld heeft weg-gedragen, betekent dit dan dat er nu ook een volkomen herstel en bevrijding in het heden mag worden afgekondigd en geproclameerd? Wat zijn de implicaties van het volbrachte, verzoenende werk van Christus voor het werk van de Geest? Welke gestalten krijgen de weldaden van Christus door Gods Geest onder ons? Elke predikant en elke kerkenraads-lid voelt aan dat de beantwoording van deze vragen geen academische kwestie is. De beantwoording heeft onmiddellijk gevolgen voor het kerkelijk ambtelijk handelen: Wat is de opdracht voor de kerk en wat betekent dit voor het pastoraat? Wat is de ruimte voor profetie in de gemeente, voor glossolalie, voor ziekenzalving? Kunnen we in ons gemeentelijk leven en in onze theologie voor deze zaken plaats inruimen of zijn ze voor-al vreemd en verzet zich teveel tegen integratie van sommige elementen?

Hoewel het bovenstaande vooral te maken lijkt te hebben met het werk van de Geest in de enkele personen en dus met de pneumatologie, wil ik me door de plaatsbepaling van dit onderwerp binnen de pneumatologie van dit onderwerp niet te zeer laten beperken. Al te snel en al te gemakkelijk komen we immers terecht in bekende tegenstellingen tussen christologie en pneumatologie, tussen subjectivisme en objectivisme. Men koestert dan het denkbeeld dat een accent op het werk van Christus betekent dat er meer aandacht is voor de objectiviteit van het evangelie, voor dat wat buiten ons, ‘extra nos’, door God gewerkt is in Jezus Christus. De pneumatologie zou dan vooral staan voor dat wat *in* ons en *aan* ons gebeurt, ‘in nobis’, en het werk van de Geest bevindt zich dan uitsluitend aan de zijde van het subject. Wie een dergelijke tegenoverstelling tussen christologie en pneu-matologie veronderstelt, versmalt het werk van de Geest onmiddellijk tot de vragen van de toeëigening, de weg die God met mensen, met de enkele persoon gaat. Ik wil op dat beeld graag een correctie aanbrenge. Het moet namelijk van meet aan duidelijk zijn dat de pneumatologie een noemer is die over de breedte van de theologie aan de orde dient te komen. Dat pneumatologie en christologie niet op de hierboven geschetste wijze tegen elkaar uitgespeeld kunnen worden, wordt trouwens al betuigd in de tekst waar ik in de titel van dit referaat op zinspeel, Hebrëen 9:11. In die tekst wordt van Christus gezegd dat “Hij door de eeuwige Geest zichzelf als een smetteloos offer aan God gebracht heeft.” De Geest van God gaat in deze tekst aan Christus vooraf. De Geest is de dragende grond van wat de persoon Jezus Christus in zijn lijden doet. Offer, zichzelf geven, vernedering worden op deze plaats in de bijbel direct met de Geest in verband gebracht. De Geest stelt Hem hiertoe in staat, maakt Hem tot dit hogepriesterlijk werk gereed en bereid. Het zoon-schap komt als begrip in deze tekst niet naar voren. We horen van de concrete, op aarde levende Jezus dat Hij in wat hij doet gedragen en gedreven wordt door Gods Geest. Bovendien is het essentieel om te zien dat de Geest in deze tekst niet staat voor degene die aan het lijden voorbij is, niet staat voor het triumfale, maar voor Jezus’ levensgave. De

Geest was erbij, dragend tegenwoordig toen Jezus leed, zuchtte, ten dode toe beangstigd was en in uiterste verlatenheid riep om God zijn Vader. De Geest deelt in deze vernedering, in Jezus' angst, in zijn smart om de verlatenheid door God de Vader.

Deze korte bespiegeling over dit vers uit de Hebreeënbrief maakt direct al duidelijk dat in de bijbel het werk van de Geest verder reikt dan het persoonlijke, verder dan de sfeer van toeëigening van het heil door de enkele mens. Het moet dan ook gezegd worden dat bijbels-theologisch gezien de pneumatologie als thema breder is dan de christologie. Van de Geest van God is in de Schrift van meet aan sprake. De Geest van God is werkzaam bij de schepping (Gen. 1), de Geest van God is werkzaam in de zorg voor en voortgang van de wereld (zie bijv. Psalm 104), door de Geest zal het wonder van de vleeswording plaatsvinden (Matt. 1:20). En de Geest zal de gave zijn aan de mensen als Jezus Christus lichamelijk in de hemel is opgenomen (Joh. 16:7).

Al deze genoemde bijbelgedeelten bevatten uitspraken die te maken hebben met het werk van de Geest in onze wereld, met wat we in de theologie gekwalificeerd hebben als de 'opera ad extra', dus de goddelijke 'oconomia'. In de klassieke theologie is een verschil gemaakt tussen de zendingen en voortkomsten, de 'missiones' van de Zoon en de Geest in de wereld en hun 'processiones', de voortkomsten van de Zoon en van de Geest uit God de Vader. In hoeverre is het zinvol iets over die 'processiones' te zeggen? Het lijkt mij een goede reformatorische stelregel te zijn om ons hierin bescheiden op te stellen, binnen de grenzen van wat we in Gods openbaring kunnen ontwaren. En die openbaring is volgens de apostel Paulus het woord van het kruis, de geschiedenis van Jezus Christus (1 Kor. 1:18). Wat we over immanente triniteit zeggen is niet meer en niet minder dan een hulpconstructie om dat wat we in de heilsgeschiedenis waarnemen te waarderen en in eerbied vast te houden. Het zijn grensuitspraken, die het christelijk godsbegrip afgrenzen van een neoplatonisch of aristotelisch godsbegrip, waarin een ongedifferentieerde eenheid van het hoogste zijn dominant is. Wanneer wij ons aan de openbaring houden, zullen we slechts iets over de 'processiones' kunnen zeggen voorzover ze zichtbaar worden in de 'missiones' of zendingen. Wat valt er dan te zeggen?

Twee zendingen

In het evangelie van Johannes en in de Handelingen der Apostelen wordt nadrukkelijk gesteld dat de zending van de Geest onderscheiden moet worden van de zending van de Zoon en dat deze zending in reikwijdte verder gaat dan die van de Zoon. Daarmee zeg ik niet dat het werk van de Zoon minder is dan dat van de Geest, wel dat het werk van de Geest *anders* is dan dat van de Zoon. In het evangelie van Johannes staan de beroemde pericopen over de Trooster, de Parakleet die zal komen.⁵ Eerst moet de Zoon opgenomen

5 J. Veenhof, *De Parakleet. Enige beschouwingen over de parakleetbelofte in het evangelie van Johannes en haar theologische betekenis*, Kampen 1974.

worden voordat de Parakleet gezonden kan worden. De verhouding wordt nog duidelijker als we lezen dat de Parakleet “uit het mijne zal nemen” (Joh. 16:14) en het de leerlingen zal verkondigen. Kortom, in wat de Geest toepast en bewerkt komen we niet in aanraking met een nieuwe inhoud, maar wel is nieuw dat *wij* ermee in aanraking komen en *de manier* waarop we ermee in aanraking komen.

Systematisch-theologisch gezien zullen we dan ook moeten zeggen dat de Geest en Christus een dubbele verhouding tot elkaar hebben. De Geest gaat vooraf aan Christus en Hij wordt door Christus gegeven. In Johannes is het Christus die blaast op de verzamelde leerlingen, dat is de kerk. De associatie van deze passage met Genesis 1 kan niet gemist worden. Zoals God de mens de adem inblies, zo wordt thans de gemeenschap van de kerk de Geest geschonken en daarmee de Geest van liefde.

De Vader en Jezus de Zoon

Volgens het Nieuwe Testament kunnen we sinds de verschijning van Jezus Christus, zijn epifanie, God de Vader niet meer ter sprake brengen zonder tegelijkertijd Jezus Christus als de Zoon ter sprake te brengen. In het Nieuwe Testament is met de Logos niet een ‘logos asarkos’, maar is steeds de zeer concrete, in de geschiedenis te verschijnen Jezus Christus bedoeld. Het is de ‘logos incarnandus’. Johannes doelt met de Logos uit Johannes 1:14 op niemand anders dan de concrete Jezus Christus die lijdt en in zijn lijden overwint. Die samenhang tussen Jezus en God is voor wat de kerk belijdt omtrent God van het hoogste belang. Jezus Christus is volgens de brief aan de Hebreëën, de brief aan de Efeziërs en volgens het latere het belijden van de kerk niet een incident in het leven Gods, maar wij komen in de verschijning van Jezus Christus, in zijn leven en in zijn kruisgang in aanraking met God zelf. Wij zien Hem hier in het hart.

In het huidige debat over God, over wie de Drie-enige is die wij belijden, is dat belangrijk. Bij het denken over het wezen van God en bij het denken over triniteit staat de huidige gereformeerde theologie voor de vraag hoe ernstig zij het wil nemen dat wij het wezen van God vanuit dit centrum, vanuit de christologie en vanuit het kruis van Christus willen bepalen. We staan hier voor zeer wezenlijke beslissingen, die het hart van de gereformeerde theologie raken. Het zijn vragen en beslissingen die bijvoorbeeld in het gesprek met de Islam van hoogst actueel belang zijn. Is God in zijn heiligheid alleen de Hoge en Verhevene, of komt God in zijn Zoon ook onder ons en deelt Hij ons bestaan. Dat God de geschiedenis leidt, heeft het christelijk geloof gemeen met jodendom en islam. Dat God lijdt aan de geschiedenis wordt in het Oude Testament en in het lijden van Jezus Christus concreet op een wijze die ons tot een diepe troost kan zijn, maar ons tegelijkertijd theologisch aan het denken zet.

Met de centrale positie van het leven en optreden van Jezus Christus voor de godsleer heb ik overigens ook stelling betrokken ten aanzien van de inhoudelijke bepaaldheid van hetgeen in dat licht over het werk van de Geest te zeggen valt. Naar mijn opvatting dwingt het Nieuwe Testament ons te zeggen dat God de Vader zich inhoudelijk veren-

zelve met optreden en verschijnen van Jezus Christus. De veelvuldige aanhaling van psalm 110 laat zien dat de vroegste christelijke gemeente beleed dat Jezus Christus deelt in de regeermacht van God.⁶ Dat laatste is de essentie van de ‘sessio ad dexteram’, het zitten ter rechterhand Gods, dat zelfs het apostolicum gehaald heeft. Aan de Zoon is het oordeel gegeven, aan de Verhoogde wordt het gegeven de Geest te geven volgens Handelingen der Apostelen (Hand. 2: 33). Deze betrokkenheid van Jezus in het leven Gods heeft ertoe geleid dat de kerk in de vierde eeuw heeft uitgesproken dat er nooit een tijd was waarin de Zoon niet was. Op systematische noemer gebracht, immanent-trinitarisch geldt dat de Vader in een oorspronkelijke daad van zelfcommunicatie de Zoon voortbrengt door de kracht van de Geest en in een even oorspronkelijke daad van toewijding en loyaliteit schenkt de Zoon zich aan de Vader, ook weer door de kracht van de Geest.⁷ Deze laatste paar zinnen zijn niet meer dan een korte samenvatting van wat naar mijn overtuiging christelijke theologie over God belijdt. We zien het in de heilsgeschiedenis. Jezus schenkt zich aan God de Vader en God de Vader vereenzelvigt zich met Jezus. Het levensgeheim van Jezus, zijn optreden, sterven en verhoogd worden is deze wederzijdse beweging van vereenzelviging, dat wil zeggen een beweging waarin onderscheidenheid en eenheid samengaan.

Het eigene van de Geest

Wat doet dan de Geest? De Geest is de kracht in wie Vader en Zoon zich aan elkaar geven, zich toewenden, zich schenken. In Hebrreeën 9 is die betrokkenheid van de Geest expliciet genoemd. Is de Geest dan niet een derde persoon? Niet wanneer we bij persoon feitelijk het moderne persoonsbegrip voor ogen hebben, namelijk een individu met een eigen bewustzijn, verstand, wil en autonomie. Wanneer we een dergelijk persoonsbegrip zonder meer toepassen op de triniteit komen we in de grootst mogelijke moeilijkheden en verzeilen we onherroepelijk in het tritheïsme. En een dergelijk veelvoorkomend tritheïsme geldt in de kerk terecht als een ketterij. Zij denkt over Vader, Zoon en Geest als waren het drie exemplaren van dezelfde soort, waarbij het soortelijke, het god-zijn voorop zou gaan. Op een andere plaats heb ik me uitvoeriger met het persoonsbegrip bezighouden⁸, dus laat ik hier volstaan met de opmerking dat de Geest anders persoon is dan de Zoon. De personaliteit van de Geest bestaat daarin dat hij niet iets voor zichzelf wil zijn, maar zich geheel ten dienste stelt van de Vader en van de Zoon. De Geest is de Geest van de Vader en de Geest van de Zoon. Maar we zullen bijvoorbeeld nooit zeggen

6 Zie ook mijn “‘Zittend ter rechterhand Gods’”. De christologische en soteriologische functie van een psalmcitaat” in: G.C. den Hertog/C. van der Kooi (red.), *Tussen leer en lezen. De spanning tussen bijbelwetenschap en geloofsleer*, Kampen 2007, 160-178.

7 D. Coffey, *Deus Trinitas, The Doctrine of the Triune God*, New York/Oxford 1999, 50.

8 Zie mijn *Tegenwoordigheid van Geest. Verkenningen op het gebied van de leer van de Heilige Geest*, Kampen 2006, 235-238.

dat God de Vader de Vader is van de Geest. De oude kerk gaat ons in bescheidenheid voor wanneer ze zegt dat de Zoon geboren wordt (gennethenta) uit de Vader en geen schepping is (non factum), en van de Geest belijdt dat deze uitgaat van de Vader.

Gods levengevende tegenwoordigheid

Wat gebeurt er tussen Vader en Zoon in de heilseconomie? De geloofsbelijdenis van Nicea formuleert dat de “Here Jezus Christus, de eniggeboren zoon van God... om ons mensen en om ons heil afgedaald is uit de hemel en vlees is geworden”. Dat is waar wij mee te maken hebben. Het zijn geen neutrale mededelingen die in deze belijdende woorden worden gedaan. De afdalende beweging van de vleeswording waar wij mee te maken hebben, komt ons ten goede. Wij hebben geen toegang tot de achtergrond, of wel de diepte in Gods eeuwige wezen. Wel mogen wij naderen tot de gemeenschap van Vader en Zoon zoals ze concreet wordt in het leven van Jezus Christus en tot crisis wordt aan het kruis. Men kan hetgeen gebeurt in Jezus Christus, in zijn persoon en werk, als volgt formuleren. Jezus Christus schenkt als middelaar de mensen de levengevende en daarmee reddende tegenwoordigheid van God de Vader. Hij doet ons door zijn genade delen in de gemeenschap die er is tussen Hem en de Vader. De prediking van het koninkrijk door Jezus Christus en de tekenen die daarmee gepaard gingen, brachten deze reddende tegenwoordigheid van God onder de mensen. Immanuël luidt de naam van Jezus niet zonder reden. Deze tegenwoordigheid van God in Christus is niet een neutraal gegeven, maar is leven gevend. Waar Christus komt in de naam van de Vader, voltrekt zich een beweging ten leven. Dat is allerminst vanzelfsprekend. Bijbels gesproken leven wij mensen immers in de schaduw van de dood. Vanaf Genesis 3 is zegen en voortgang een onvanzelfsprekendheid. Het leven op aarde wordt bedreigd door de vloek van dood en geweld. Het heil van God bestaat daarin dat hij de mens levengevend en dus reddend tegemoet komt. In termen van het evangelie van Johannes en de brieven van Paulus: Wat Christus brengt is een leven in verbinding met God. Of beter nog, God de Vader schenkt ons in Jezus Christus door de kracht van de Geest de gemeenschap met Hem zelf. Het subject in de voorgaande zin is niet zonder reden God de Vader. God de Vader wekt Jezus Christus op en daarmee is de gemeenschap die er was tussen Jezus en de Vader niet verbroken, maar is ze bevestigd en heeft ze geglorieerd. Dat is de kern van de christologie: de eenheid en onderscheidenheid van Vader en Zoon. God de Vader is niet te denken zonder deze Zoon, en Jezus Christus is niet te denken zonder de eeuwige Vader. Jezus van Nazareth hoort in oorspronkelijke zin bij wie God is.

Deze eenheid van Jezus Christus en God de Vader is een *heilvolle* eenheid. Heilvol is ze omdat ze de scheidende en chaotiserende kracht van de dood, van de relatieverbreking heeft overwonnen. Dood betekent relatieverbreking en schuld ontstaat als de mens zich niet naar God de levende toewendt, maar zich in wantrouwen van God afwendt en in fascinatie toekeert naar andere krachten en machten en die gaat aanhangen. Met die afwending van God weg geschiedt een verbreking van een oorspronkelijke verbinding en wordt ruimte gegeven aan een kracht die de mens te machtig is en hem of haar overwel-

dig. Gebrek aan leven zijn kenmerken van het bestaan van de mens als hij en zij zich van God de levengevende afwenden. Dat gebrek en die verbreking zijn een ander woord voor schuld, vervreemding en dood. In de geschiedenis van Jezus Christus wordt deze samenhang van dood en schuld overboden door een andere macht, namelijk de levengevende samenhang die er is tussen Jezus en God de Vader. In Jezus Christus, de opgestane is er een nieuwe eschatologische werkelijkheid, waarin leven is, waarin de dood is overwonnen, waarin de schuldige vervreemding van de mens niet het laatste woord heeft gehad. Daarom wordt Christus de alfa en de omega genoemd. Hij is het laatste woord van God.

De Geest opent de gemeenschap van Vader en Zoon voor ons

Wat gebeurt er pneumatologisch, wanneer de Geest van Christus uitgaat en de wereld ingaat? Wanneer de gekruisigde aan de leerlingen verschijnt als de opgestane, dan biedt Hij ze de shaloom van deze gemeenschap aan (Joh. 20:19-23). Door de kracht van de Geest opent God zich voor de leerlingen, voor de kerk en neemt hen op in zijn gemeenschap. Het initiatief komt niet uit mensen op, het initiatief komt uit God. Wanneer in de brieven van Paulus zo hoopvol en juichend over het bestaan van de gelovige in Christus wordt gesproken, lijkt dat vaak overdreven. Zijn we dat echt? Het is niet zonder reden dat wanneer Karl Barth in zijn commentaar op de brief aan de Romeinen over de nieuwe mens spreekt, over onze identiteit in Christus, hij dat doet in termen van niet-identiteit: “Wij – Gods kinderen! We staan stil en denken na over het totale gebrek aan aanschouwelijkheid, over de onmogelijkheid en het paradoxale van deze uitspraak... Dat kun je toch niet zomaar *zeggen!* Dat is ofwel de lofprijzing van de verlorene, of blasfemisch gezwets.”⁹ Wie we zijn in Christus is onaanschouwelijk, is notoir niet-aanschouwelijk. Zichtbaar zijn we kinderen van Ezau, mensen aan wie het niet aan te zien is dat ze kinderen van belofte zijn, naar Jacob genoemd worden. Voor het oog en op zijn best zijn we gewone sterfelijke mensen die een beetje meer of minder hun best doen, die de wil van God zoeken, soms ferm, vaak halfslachtig, maar ook in hun handelen zijn ze niet de nieuwe mens waar Paulus ze op aanspreekt. Waar we in dit leven aan toekomen in handelen en groei, is hoogstens een gelijkenis. Af en toe licht er iets op van wat bij God waar is.

Ik denk dat die terminologie van niet-identiteit waardevol is. Tegelijkertijd is het ook duidelijk dat ze niet echt helpt om waar te nemen wat er dan wel pneumatologisch te verwachten valt. Bij Barth viel alle klemtoon op de nieuwe identiteit die onzienlijk blijft. Maar hoe moeten we dan de Handelingen der Apostelen lezen, wat kunnen we verwachten van het werk en de gaven van de Geest? Bij Barth stuit elke hoge verwachting op dat eschatologisch voorbehoud, op die notie van niet-identiteit. Het is de vraag of die taal

9 Karl Barth, *De Brief aan de Romeinen* (1922), Amsterdam 2008, 277.

aan de bijbelse spanning en verwachting recht doet. Ik denk dat er theologisch nog iets meer nodig is.

De Geest neemt uit dat wat van Christus is en geeft het ons, laat ons erin delen. Dat is niet alleen een nieuwe identiteit. Dat is het ook en het is fundamenteel voor ons bestaan. Tegelijkertijd zal de huidige gereformeerde theologie ook moeten leren dat het werk van de Geest niet opgaat in wat we het wederbarende werk van de Geest kunnen noemen. Er is ook een werk dat we *transformerend* zouden kunnen noemen. De Geest krachters welke de Vader en de Zoon elkaar vasthielden en met elkaar verbonden bleven, opent deze gemeenschap naar ons toe, naar de mensen. In de Geest schenkt God aan mensen zijn levengevende tegenwoordigheid. Dat betekent dat ook in het heden zegen verwacht mag worden, en wat is zegen anders dan geschenk van leven, van voortgang, onvanzelfsprekende voortgang? Hier passen woorden als groei, inwoning, bevrijding.

De Geest concretiseert de gave van leven

In dit licht wil ik kijken naar wat de Geest in ons leven, in de gemeente en in de wereld doet. Hij schenkt leven, verbinding met de bron van leven. Er vindt relatieherstel plaats. Vanuit de hemel wordt aan mensen die als pelgrims onderweg zijn op aarde de tegenwoordigheid van God geschonken. De gaven van de Geest zijn niets anders dan realisaties van die leven schenkende tegenwoordigheid. Ze maken een element van Gods nieuwe werkelijkheid voor ons concreet. Paulus noemt in de hoofdstukken 1 Korintiërs 12 en 14 een aantal voorbeelden van wat als charisma of gave of geschenk kan gelden. Een wijs woord, een goed inzicht, onderscheiding, genezing, nieuw verworven vrijheid, lofprijzing van God, met hart en verstand, het zijn allemaal concretisering van het nieuwe leven. De gaven zijn rantsoen voor onderweg. Groei van de vruchten van de Geest mag verwacht worden voor wie zich tot Hem wenden, wie de Geest de ruimte geven. In een ruimtelijk beeld gebracht: Door de Geest reikt Christus tot ons op aarde. Tegelijkertijd betekenen die concretisering, die gaven voor de mensen die daarmee begiftigd worden, niet dat zij aan de voorlopigheid worden onttrokken. Volgens 1 Korintiërs 13 behoren de genadegaven bij dit leven in de voorlopigheid, bij het pelgrimschap van de gemeente. Ze delen met andere woorden in die voorlopige staat, in die staat van verandering. De Geest is in staat juist aan die voorlopige staat deel te nemen, daarin te steunen, te verlichten, volharding te schenken. Het is dezelfde soort werkzaamheid die volgens Hebrëeën 9 ook in Jezus was. Alleen met dit grote verschil dat wij Jezus niet zijn, dat wij niet de Zoon zijn. Maar wel delen we volgens Romeinen 8 in die erfenis en dat is al duizelingwekkend.

Daarmee heb ik al iets aangestipt dat voor een gereformeerde theologie mijns inziens onverliesbaar is. Christus is in de hemel en de voleindiging staat nog uit. God heeft ons na de verhoging van Jezus Christus geconfronteerd met een nieuwe tijd, die van de Geest: een tussentijd. In deze tussentijd staat onze identiteit vast, ze ligt vast in Christus, maar ze is tegelijkertijd met Christus verborgen in God (Kol. 3:3). De werkingen van de Geest heffen deze verborgenheid niet op, onze identiteit, het nieuwe leven kan wel gaan

schijnen en zich manifesteren. In een pneumatologische heroriëntatie van de theologie moeten mijns inziens deze bijbelse onderscheidingen scherp in het oog worden gehouden. We kunnen daarbij niet met één woord spreken en in de kerk kan de preek niet op één snaar gespeeld worden. Allereerst is er onze nieuwe identiteit, ons leven in Christus. Dat is richtpunt van het bestaan van de gemeente en dat zet alles onder eschatologische spanning. We leven onder het beslag van de laatste dingen. Maar juist dit te weten levert tegelijkertijd de grootst mogelijke vragen en aporieën op. Een aporie is niet een domme vraag, maar een verlegenheid, waar je het niet meer weet. Eén zo'n vraag, die juist door het christelijk verhaal wordt opgeroepen, is: Waarom voltooit God niet nu al de geschiedenis?

Het betekent ook dat alles wat de Geest doet in het heden deelt in die voorlopigheid. Bij de gaven van de Geest is dat volstrekt helder. Paulus spreekt over de genadegaven van tongentaal, profetie, wijsheid, ja zelfs geloof als iets dat past bij de tijd der voorlopigheid. Wie spreekt in tongen, wie God lofzingt is niet al in de hemel, maar nog steeds op aarde. We kunnen voor een moment wanen in de hemel te zijn als onze ziel Gods eer verheft – bijvoorbeeld als we alleen zijn en niemand het kan horen – maar een volgend moment beseffen we weer dat we op aarde zijn. De aardse tijd is nog niet voorbij. Daarom, de Geest komt ons in het heden tegemoet met dat wat uit Christus komt. Het is te weinig als de verhouding van ons huidige leven en Christus enkel en alleen onder een negatief voorteken wordt gezien en er alleen wordt gezegd: “Hier beneden is het niet”. Dat blijft bij het Nieuwe Testament ten achter, dat blijft ten achter bij wat God in het hier en nu van ons vraagt. Hier beneden gebeurt het al, kondigt het zich aan, krijgt het af en toe gestalte, strekt de gemeente zich ernaar uit. Wie zich uitstrekt naar de Geest, is al aangeraakt door de Geest. De Geest van God is degene die naar mensen uitrekt. Wat er in dat uitreiken door de Geest naar mensen met mensen gebeurt, waar ze dan doorheen gaan, in termen van persoonlijke levensgeschiedenis en in termen van cultuur, dat is echt iets nieuws. Dat is niet simpele toepassing, maar een nieuw werk Gods.

Wanneer de levengevende tegenwoordigheid van Christus dichtbij komt, wanneer mensen daarin gesteld worden, is de heelheid zeker niet bereikt, maar kunnen we eerder verwachten te raken aan het besef van onvolkomenheid. Als God komt met leven, blijkt hoezeer mensen of hun omgeving somtijds worden bezet of belegerd door andere machten die willen chaotiseren. Dat blijkt gauw genoeg. Zodra het licht komt, moet het duister weg.

De Geest nodigt uit tot exploratie van de vrijheid

Ik wil in dit verband een opmerking maken over bevrijding en bevrijdingspastoraat. Waar God komt met zijn levengevende tegenwoordigheid, worden mensen uitgenodigd hun in Christus beloofde vrijheid te ontdekken, te exploreren en te concretiseren. Tevens worden daarbij andere bindingen of verbindingen die van God afhouden zichtbaar. Maar deze werkelijkheden spelen niet de eerste viool. De macht van de dood, de macht van het kwaad of de duivel, hoe u het maar wilt noemen, is niet om zichzelf wille interessant.

Die vergissing wordt vaak gemaakt, ook in christelijke kring waar aandacht is voor bevrijding en bevrijdingspastoraat. Theologisch mogen we nooit de duivel of bindingen thematiseren als werkelijkheden die de overmacht hebben of op zichzelf staan. Het woord des kruises verbiedt dat. Het is niet conform de eschatologische balans die we in het Nieuwe Testament aantreffen. Daarmee wordt ze teveel eer aan gedaan. Ze hebben geen been meer om op te staan, zij zijn van Christus uit gezien een non-identiteit. God lacht om hen en leerde Israël de fascinatie voor het woeden der volkeren al af in het begin van het psalmboek (Psalm 2). Het hoort bij het werk van de Geest van Christus dat het oude leven in de achteruitspiegel verschijnt. Vóór ons ligt het nieuwe leven, ligt onze nieuwe identiteit. Die is ons in de doop toegesproken en die geldt en telt. Achter ons ligt het oude, dat is voorbij gegaan. Het nieuwe is ons in Christus toegezegd. Die eschatologische oriëntering brengt mee dat we in de theologie een bepaalde richting opkijken. Als de gereformeerde theologie zich in de pneumatologie inhoudelijk wil laten gezeggen door de christologie dan is deze richting van denken van fundamenteel belang. De richting van denken en leven wordt bepaald door de nieuwe identiteit in Christus en het oude leven wordt als verdwijnend en geoordeeld acht. Ze bepaalt mede de sfeer in de kerk, de houding ten opzicht van de cultuur, de sfeer van het pastoraat.

Die eschatologische oriëntering betekent tevens dat we erop bedacht moeten zijn dat de concretisering van vrijheid, van mens-woorden, van humanisering, vele gezichten of gestalten kan krijgen. Het leven dat door de Geest geschonken wordt, is eschatologisch van karakter. Het gaat de concretisering steeds weer te boven. Wie aandacht heeft voor de gaven en vruchten van de Geest kan deze daarom onmogelijk beperken tot de sfeer van het persoonlijke leven, zoals in sommige evangelische kringen gebeurt. Het werk van de Geest heeft ook, en niet in de laatste plaats, betrekking op de zede, op de cultuur, op de sfeer van de politiek, op de kunst. Vaak lukt het niet om daar precies de hand op te leggen, maar dat hoeft ook niet. Als we er theologisch maar beseft van hebben dat de arm van God en van de Geest van Christus ook tot in die gebieden kan reiken. Van ons wordt niet gevraagd dat wij vooraf precies weten wat de Geest van Christus werkt, wij hebben dat overzicht niet, we hebben in wat we vanuit het optreden van Jezus weten een maatstaf in handen die ons opmerkzaam kan maken op plaatsen en momenten waar Gods levengevende tegenwoordigheid zich manifesteert.